

Professor Reins kritik af den monistiska själsteorin.

I den nyss utkomna andra delen af sitt stora värk „Försök till en framställning af psykologin“¹⁾ underkastar professor Rein den monistiska hypotesen om förhållandet mellan själ och kropp en omfattande granskning. Frågan är brännande och hör till de viktigaste, som för närvarande stå på den vetenskapliga diskussionens dagordning. Då det är att hoppas att prof. Reins arbete skall finna en vidsträkt spridning bland vår allmänhet, må det gamla ordspråket gälla: *audiatur et altera pars*. Jag skall tillåta mig en kritik af kritiken.

Beträffande förhållandet mellan medvetenhetslif och hjärnvärksamhet, „själ“ och „kropp“, låta fyra möjligheter tänka sig: antingen invärka själ och kropp på hvarandra som två olika väsen eller substanser (*dualism*); eller utgör själen en form för eller en produkt af kroppen (*materialism*); eller utgör kroppen en form för eller en produkt af ett eller flere besjälade väsen (*monistisk spiritualism*); eller äro själ och kropp, medvetenhetslif och hjärnvärksamhet, olika yttringsformer af ett och samma väsen (*monism, identitetshypotes* eller *parallelteori*). Af dessa hypoteser åtnjuter materialismen för närvarande icke något allmänt medhåll bland den moderna forskningens män, hvilka till största delen äro monister. „De erkänna“, säger prof. Rein, „att i grunden det psykiska lifvet är något annat än nervprocessen i hjärnan; att hvardera bildar två grupper af företeelser, af hvilka den ena icke utan vidare följes af den andra. Men däremot äro de båda grupperna af företeelser inbördes motsvariga eller parallela med hvarandra, hvarje

¹⁾ *Th. Rein*: Försök till framställning af psykologin eller vetenskapen om själen. Senare delen, förra afdelningen; XII + 548 sid. 8°; Helsingfors 1891, i kommission hos G. W. Edlund.

psykisk företeelse har sin fullkomliga motsvarighet i en hjärnans akt, och hvarje hjärnans akt sin motsvarighet i en psykisk företeelse. Öfver hufvud äro enligt dessa tänkares åsikt 'själ' och 'kropp', det psykiska och det fysiska, såvidt de utgöra föremål för en möjlig erfarenhet, icke några reella ting; det reella i sin egen egentliga beskaffenhet är oss öfver hufvud obekant, men det fysiska och psykiska bilda olika sidor, olika faser eller 'aspekter' (företeelser för erfarenheten) af det reella. De psykiska fakta bilda den inre, subjektiva, de fysiska den yttre, objektiva aspekten däraf."

Förf. tillägger att monisterna dock i strid med sin egen ursprungliga syftning tillägga den fysiska sidan af tillvaron en öfvervikt i förhållande till den psykiska, att de äro benägna att anse de fysiologiska fenomenen som orsaksmoment till själsfenomen, men icke tvärtom, kortligen att „det materiella är den empiriska realiteten företrädesvis, medan själen är den osjälständiga baksidan af samma realitet“. Monismen utmynnar sålunda, enligt prof. Rein, i en teoretisk och praktisk materialism.

Att några af den af förf. så kallade „moderna naturalismens“ män hylla åsikter som närma sig den gamla materialismen kan icke bestridas, men jag tror icke, i likhet med prof. Rein, att Lange, Spencer och Bain få räknas till dem. Det synes mig orättvist att i materialistisk mening tyda enskilda uttryck af författare, som så uttryckligt angifvit sin ståndpunkt som monister. Detta är dock en fråga af underordnad vikt. Hufvudsaken är att parallelteorin eller monismen i och för sig icke innebär någon lutning åt materialismen. Förf. underlåter att i detta sammanhang citera professor Höfding. Hans framställning af parallelteorin kan åtminstone icke misstydvas. Det är en fullkomlig missuppfattning af denna teori, säger han¹⁾, att tolka den så, som skulle den betrakta det materiella som det egentligen varande och det andliga som ett öfverflödigt tillskott. Den inlåter sig alls icke på att dryfta frågan huruvida ande eller materie är det fundamentala i tillvaron. Den uttalar endast att detsamma, som värkar

¹⁾ Psykologi i omrids, sid. 77.

och formar sig i materien, i den yttre världen, äfven uppenbarar sig orumligt såsom tänkande, kännande, viljande; att hjärnvarksamheten och själslifvet äro för erfarenheten tvänne uttryck för ett och samma väsen och att vi icke förmå återföra de tvänne „språk“, i hvilka samma „tanke“ sålunda klär sig, tillbaka till ett känt grundspråk, gemensamt för dem bägge. När vi fråga efter det inre sammanhanget mellan kropp och själ, stå vi på gränsen för vår erfarenhet. Monismen lämnar därpå intet svar, den är endast en empirisk formel, hvilken visserligen icke utesluter vidare gående metafysiska hypoteser, men dessa metafysiska hypoteser ha intet att skaffa med monismen.

Ingen vill förneka att denna teori själf är en hypotes. Den antager att *alla* själsakter ha sin motsvarighet i hjärnprocesser, ehuru ett så vidsträkt antagande icke har ett *direkt* stöd i erfarenheten. Men det har en ytterligt stor sannolikhet för sig, då i alla de fall, till hvilka vår iakttagelse kunnat sträcka sig, en motsvarighet egt rum. Monismen är vidare en hypotes såtillvida, som den lärer att någon växelvärkan mellan själ och kropp icke förefinnes. Detta antagande grundar sig därpå, att lagen om kraftens bestånd *veterligen* har sin tillämpning endast på fysiska krafter. Sådan denna lag framstälts af sina främsta målsmän, innebär den att om en kropp förändrar sitt tillstånd af hvila eller sin rätlinjiga rörelse, måste orsaken härtill sökas i en *yttre* företeelse. Då vi nu icke kunna förklara någon materiell förändring i hjärnan genom själens ingripande utan att vi råka i strid med lagen om kraftens bestånd sådan den gäller inom området för vårt vetande, måste vi, såsom professor Höffding äfven anmärker¹⁾, se oss om efter en hypotes som icke innebär en öfverträdelse af denna lag. I monismen eller parallelteorin erbjuder sig en sådan hypotes.

Professor Rein anmärker väl att den psykiska faktorns mellankomst i hjärnprocessens förlopp icke behöfver antagas öka eller minska kraftsumman i hjärnan, utan endast vålla att det i hjärnan förhandenvarande kraftbelopp,

¹⁾ Psychische und physische Activität, i Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie, Bd XV, p. 236.

som där bildats såsom produkt af de organiska förrättnin-garna, kommer till användning. „Då en själsakt“, säger han, „en känsla eller en vilja förorsakar en rörelse i hjärnan, skapar själsakten icke någon ny kraft i hjärnan, utan använder endast den kraft som där finnes, liksom mjölnaren kan använda sin kvarn till att mala råg eller hvete efter behag, utan att ett enda hjul i maskineriet därför användes i strid med mekanikens lagar Vid viljandet af en bestämd rörelse skulle en i de centrala apparaterna magasinerad spännkraft förvandlas till lefvande. Men i intet fall skulle summan af nervkraft från det psykiska hållet mottaga något det minsta tillskott.“ Psykiska tillstånd kunna, enligt förf., värka att än i den ena, än i den andra punkten af hjärnan rörelser begynna, hvilkas form och riktning likväl, sedan de engång uppstått, bero af hjärnans beskaffenhet och tillstånd för ögonblicket. Förf. tillägger att äfven naturforskare, sådana som Helmholtz, som uttryckligen förklarar sig för lagen om kraftens bestånd, icke anse denna lära oförenlig med erkännandet af själslifvets själfständighet och invärkan på organismen.

Härtill vill jag anmärka att denna lag, för såvidt som den hvilat på hittills konstaterade fakta, absolut intet vet om att någonting annat än en fysisk, en yttre kraft skulle kunna förvandla en fysisk spännkraft till lefvande kraft. En dylik förvandling kan icke ske utan hvarje krafttillskott af den förvandlande agenten, om än detta krafttillskott kan vara så ringa, att fysikern betraktar det såsom oändligt litet. Exemplet om mjölnaren, som sätter sin kvarn i gång, är oriktigt, om därmed skall bevisas att äfven själen kunde använda hjärnkraften utan att skapa någon ny kraft, ty kvarnens igångsättande af mjölnaren fordrar å hans sida en om än aldrig så liten kraftproduktion, som öfvergår till maskineriet. I ingen händelse kan parallelteorin beröfvas det starka stöd den eger i lagen om kraftens bestånd, innan det *bevisats* att en själsakt kan åstadkomma en dylik förvandling inom hjärnan. Förf. tror att erfarenheten lämnar ett sådant bevis. Vår erfarenhet är enligt honom tillräcklig för att låta oss inse att det psykiska kan såsom närmaste orsak förmedla fysiska tillstånd, att i flere fall utgångspunkten till ett fysiskt fak-

tum ligger på den psykiska sidan, lika väl som att i andra fall motsatsen eger rum. „En föreställning, en känsla kan bilda ett *antecedens* i förhållande till en från hjärnan utgående motorisk impuls, som sätter våra muskler i rörelse; vi kunna veta att denna föreställning eller känsla i tidsföljden föregått den motoriska impulsen, och att den senare icke skulle egt rum utan den förra. Ett tankearbete tager i anspråk hjärnan, såsom synes bland annat däraf, att ett fortsatt tänkande fysiskt tröttar, och detta tankearbete kan hafva sin orsak i något inom själfva medvetandet förhandenvarande motiv, något på förhand förestäldt ändamål, som man därigenom vill uppnå. Äfven på de vegetativa livsprocesserna öfvar den psykiska faktorn sitt inflytande; man kan t. ex. hämma utvecklingen af allehanda sjukdomsanlag, exempelvis nervlidanden, genom att medelst en ansträngning af viljan draga uppmärksamheten ifrån dem och de därmed förbundna sjukliga sensationerna samt i stället rikta den åt andra håll; och denna viljeansträngnings motiv kan åter ligga tydligt inom den psykiska sfären, det kan ligga i pliktmedvetandet, i önskan att bevara hälsan o. dyl.“

Men hvad bevisa dessa fakta i den sak, som skulle bevisas? De låta sig utomordentligt väl förklaras enligt parallelteorin. Om en föreställning, en känsla i tidsföljden föregått en motorisk impuls, är detta alls icke något bevis för att denna föreställning, denna känsla skulle hafva framkallat muskelvärksamheten, utan är denna muskelvärksamhet, enligt parallelteorin, beroende på den nervprocess, till hvilken föreställningen eller känslan utgör det psykiska korrelatet. Om ett tankearbete åtföljes af trötthet i hjärnan, är denna trötthet icke beroende på själfva tankearbetet, utan på den ansträngande hjärnvärksamhet, som utgör dess fysiska motsvarighet. Om nervlidanden hämmas i sin utveckling samtidigt som uppmärksamheten genom en viljeakt drages ifrån dem, beror detta hämmande icke på själfva det psykiska viljefenomenet, utan på den fysiska process, som åtföljer detsamma. Förf. säger att en sådan förklaring vore att „i bekanta och uppvisbara orsakers ställe sätta obekanta och ouppvisbara“. Men det är icke obekant att föreställnings-, känslö- och

viljeakter åtminstone i ett utomordentligt stort antal fall ega sin motsvarighet i fysiska fakta, medan det *icke* är bekant, utan just *hvad som skulle bevisas*, att det fysiska invärkar på det psykiska. Lika oriktigt är förf:s påstående att den stundliga erfarenheten bevisar att själstillstånd hos en individ ofta ha sina antecedentier i kroppstillstånd. Vi ha *icke*, såsom förf. tror, någon empirisk kunskap om att växelvärkan eger rum mellan själ och kropp. Vi ha altså intet bevis för att någon psykisk agent invärkar på den fysiska kraftserien. Vi veta att denna kraftserie är underkastad lagen om kraftens bestånd. Följaktligen är den enda hypotes om förhållandet mellan själ och kropp, som har stöd i erfarenheten, den, att någon växelvärkan dem emellan icke förefinnes.

Prof. Rein framhåller vidare mot parallelteorin att omotsvarigheter kunna uppvisas emellan själs- och hjärnvärksamhet. „Den medvetandets grundbeskaffenhet“, säger han, „att till enhet förknippa en samtidigt gifven mångfald af innehållsbestämningar, hvilka det därvid tillika håller åtskilda från hvarandra, denna 'medvetandets enhet' är ett faktum, hvartill man icke kan uppvisa eller ens tänka sig något motsvarigt förhållande i den fysiska världen. Lika litet kan man inom sfären af fysiska fakta uppvisa någon motsvarighet till själfmedvetandets faktum.“ Medvetandets enhet, jämförd med materiens mångfald, är utan tvifvel en besynnerlig omständighet, men hvilken rätt ega vi att säga att de själsakter, som innebära medvetande om psykisk enhetlighet samt själfmedvetande, icke kunna åtföljas af fysiska processer i hjärnan? Erfarenheten synes lära raka motsatsen. Det finnes fall af galenskap, uppenbart förbundna med hjärnstöringar, i hvilka medvetandets enhet gått förlorad, i det samma person inbillar sig vara tvänne skilda individer; och det finnes otaliga exempel på fysiska tillstånd, under hvilka själfmedvetandet är borta, ehuru själslifvet icke absolut upphör att fungera.

Förf. anser slutligen att parallelteorin råkar i strid med darwinismen: „Om förhållandet mellan själ och kropp vore sådant, som parallelteorin antager, skulle det naturliga urvalet icke medföra någon fullkomning af de psyki-

ska egenskaperna. Ty då sjäslifvet icke är orsak till några handlingar, så skulle en huru hög utbildning af de psykiska egenskaperna som hälst icke lända till någon den minsta fördel, och kunde altså icke förklaras ur nyttan af en sådan utbildning. Att ett sjäslif alls uppträder och att det fullkomnar sig är då den mest öfverflödiga lyx med hänsyn till de nervförsedda varelsernas fortbestånd..... Från den Darwinska utvecklingslärans ståndpunkt måste man tvärtom sluta sålunda: de lefvande varelsernas utveckling sker genom en fortsatt anpassning, medelst hvilken de sätta sina inre tillstånd i harmoni med de yttre lefnadsvilkoren. Om för denna anpassning en blott fysisk process är tillräcklig, så är det att vänta, att en blott fysisk process skall ega rum. Men nu eger faktiskt åtminstone hos en del lefvande varelser (djur och människor) vid anpassningen jämväl en psykisk process rum. Altså måste den psykiska processen hos dessa vara nyttig för anpassningen. Men nyttig kan den icke vara, med mindre den invärkar på de lefvande varelsernas sätt att gå till väga gentemot de yttre tingen, och altså närmast på deras egen kropp. Följaktligen utöfvar den psykiska processen en sådan invärkan.“

Om denna invändning mot parallelteorin vore riktig, vore den utan tvifvel graverande. Det naturliga urvalet har visat sig spela en så oerhördt betydande roll inom den organiska världens utveckling, att en hypotes som råkar i strid därmed, måste redan därför anses som i hög grad misstänklig. Men parallelteorin står icke i strid med darwinismen. Darwinismen gör icke och kan icke göra anspråk på att förklara det psykiska lifvets uppkomst; den gör det lika litet som den kan förklara uppkomsten af en materie. Darwinismen kan icke heller förklara hvarför så och så beskaffade själsakter äro förknippade med så och så beskaffade fysiska processer, lika litet som den kan förklara hvarför hvita katter med blå ögon äro döfstumma, eller andra liknande företeelser, som falla under den s. k. korrelativa tillväxtens princip. Men under förutsättning att en dylik korrelation eger rum — hvilket är ett faktum — kan darwinismen förklara *utvecklingen* af sjäslifvet äfven, eller, jag skulle säga, just om man aksepterar paral-

lelteorin. Det är strängt taget icke de psykiska företeelserna, instinkter och andra, som äro nyttiga för artens bestånd, utan de fysiska processer, vid hvilka dessa själsföreteelser enligt en för oss obekant naturens lag äro oupplösligt förknippade. Enligt författarens åsikt däremot kan utvecklingen af det högre sjäslifvet, som han antar ega ingen fysisk motsvarighet, icke ha skett genom ett naturligt urval, emedan det icke kan gå i arf. Och ärftligheten är, som vi veta, darwinismens alfa och omega.

Professor Rein har i sin polemik mot monismen genomgående vädjat till *common sense* och sökt framställa denna teori såsom innehållande „vidunderliga“ antaganden. För det vanliga praktiska förståndet skall den också alltid förefalla föga tilltalande. Det stora flertalet af människor skall i alla tider tala om själ och kropp som tvänne olika beståndsdelar af vårt väsende, hvilka stå i ständig växelvärfkan med hvarandra. Och dock är monismen den enda hypotes om förhållandet mellan ande och materie, som ständigt håller sig till hvad erfarenheten ger vid handen och lämnar alt som faller utom dess gränser därhän. Den är den enda hypotes, som icke är „metafysisk“, ehuru den, såsom redan nämts, icke utesluter längre gående metafysiska förmodanden om huru detta obekanta reale, som måste ligga bakom företeelserna, är beskaffadt.

Det synes dock som om det medhåll dualisterna i sin kamp mot monismen erhållit af *common sense* icke längre borde komma dem till del, då de gå att närmare utlägga huru de tänka sig denna själ, som invärkar på kroppen och påverkas af densamma. Prof. Rein säger att man antingen kan tänka sig tillvaron af „en allmän besjälade princip, på hvilken tillkomsten af en lefvande organism värfkar såsom ett 'irritament', hvilket utlöser en reaktion, bestående i den ifrågavarande organismens besjälning“, eller också att själen är „en preexisterande monad, hvilken till följd af det nya förhållande, i hvilket den genom aflelsen träder till en komplex af andra monader, hvilka bilda dess kropp, blir förmögen af en helt ny och högre utveckling af sina redan förut förhandenvarande egenskaper, hvarigenom den blotta monaden först höjer sig till rangen af en 'själ'.“ Förf. synes mer böjd för att ansluta

sig till den förra hypotesen, då han längre fram talar om organismens form och funktioner såsom „de irritamenter, som föranleda det psykiska reala att yttra sin inneboende natur“ och säger att den psykiska utvecklingen inom djurvärlden är att förstås sålunda, „att hvarje framsteg i nervsystemets och hjärnans struktur tillägger ett nytt, förut ej existerande vilkor, eller, fast hållre, borttager ett hinder för att det psykiska reala skall röja egenskaper, hvilka det förut ej röjt, men hvilka dock måste anses implicite tillhöra dess väsende, eftersom de nu framtråda i verkligheten.“

Det förefaller mig som om det sunda människoförståndet icke kunde finna sig mycket anslaget af dylika hypoteser. Detta bevisar ingalunda deras otänkbarhet, ty *common sense* är icke en kompetent domare i vetenskapliga frågor. Hvad jag vill säga är endast det, att om dualisterna gripa till *common sense* i sin kamp mot monismen, använda de ett vapen, som kan med lika mycket skäl riktas mot dem själfva.

Edv. Westermarck.

